

KOJA LJUDSKA PRAVA POSTOJE?

Sažetak

*Ljudska prava pripadaju ljudima jednostavno zato što su ljudska bića. Ona se ne mogu kupiti, zaraditi ili naslijediti - ona su neotuđiva - niko nema pravo druge lišiti prava, iz bilo kojeg razloga. Standardi ljudskih prava određuju šta vlade moraju napraviti za svoje građane i ono šta ne smiju učiniti svojim građanima. Kada kažemo da svaka osoba ima ljudska prava, time kažemo i da svaka osoba ima odgovornost da poštuje prava drugih. Ljudi imaju ljudska prava čak i kada ih zakoni njihove zemlje ne priznaju ili ne štite. Zato ih možemo podijeliti u više grupa: **lična prava, politička i civilna prava, ekonomska, socijalna i kulturna prava, prava treće generacije**. Dije se i na **lična i kolektivna**. Svrstavaju ih u: **prava prve generacije, prava druge generacije i prava treće generacije**. Ona se šire, jer rastu standardi u svijetu. Katalog ljudskih prava raste i povećava se onako kako se standardiziraju nova prava. Tako se šire horizonti prava, slobode i demokratije.*

Uvod

Svjetski dan ljudskih prava svake se godine obilježava 10. decembra, čime se podsjeća na dan kada je potpisana Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 10. 12. 1948. godine. Tom je deklaracijom prvi put u povijesti čovječanstva svim ljudima priznato pravo na život, slobodu i ličnu sigurnost te jednakost pred zakonom. Prava su nekad bila privilegija, za neku društvenu grupu ili sloj društva. Kroz historiju nisu bila uvijek ista. Četiri prava rimskog građanina su: 1. pravo na brak sa rimskim građanima (*ius connubi*); 2. pravo na privređivanje (*ius commercii*); 3. pravo na imovinu (*ius suffragii*); i 4. pravo na počasti (*ius honorum*). Ljudska prava su urođena prava i jednaka su za sve ljude na svijetu. Svaki

čovjek ima pravo na njih samo na osnovu svog *bivstvovanja kao čovjeka*, nezavisno od njegove pojedinačne pripadnosti nekom narodu, nezavisno od toga u šta on vjeruje, nezavisno od njegovog spola ili rase. Zbog ovog razloga **ljudska prava su neotuđiva**, što znači da ona uvijek važe i ne mogu nikome biti oduzeta. Njihova najvažnija funkcija je da štite građanina od države. Ljudska prava obuhvataju mnogo različitih oblasti ljudskog suživota. Možemo ih podijeliti u više grupa:

- lična prava,
- politička i civilna prava,
- socijalna, ekonomska i kulturna prava,
- prava treće generacije.

Ove četiri grupe sagledat ćemo jednu po jednu, da bismo stvorili sliku o tome šta se sve ubraja u posebnu kategoriju ljudskih prava.

Lična prava

Prvu grupu čine tzv. lična prava, koja bi trebalo da ima i uživa svaki čovjek. U ova prava spadaju ona koja bi trebala brinuti o tome da čovjek kao takav bude zaštićen od napada svake vrste i da njegovo ljudsko dostojanstvo ostane netaknuto. Primjer za to je pravo na život, što je osnova za sva ostala prava, te pravo na slobodan razvoj ličnosti. Kakvo djelovanje imaju lična prava na naš život, možemo vidjeti i po tome da je u XX vijeku, čak i u demokratskim zemljama, bilo dozvoljeno nekoga tjelesno kazniti zbog prekršaja. Samo prije nekoliko desetljeća bilo je, čak, sasvim normalno da učitelj svoje učenike zbog lošeg ponašanja kažnjava udarcima, ili batinama! Lična prava su jezgro ljudskih prava. Njih nalazimo u svim dokumentima i katalozima o ljudskim pravima. Ona su *usmjerena na slobodu* i uključuju pravo na život, slobodu i sigurnost pojedinca; slobodu od mučenja i ropstva; političku participaciju; slobodu uvjerenja, izražavanja, mišljenja, savjesti i vjere; slobodu udruživanja i okupljanja.

Politička i civilna prava

Drugu grupu čine politička i civilna, odnosno *građanska prava*. Ona bi svakom čovjeku trebala garantirati nesmetano učešće u političkom životu u okviru njegove zajednice, bez straha da će zbog toga biti neopravdano kažnjen. Naprimjer, sloboda mišljenja i sloboda štampe ovdje igraju važnu ulogu, jer se tu ogledaju stavovi

ljudi prema njihovoj vlasti. Međutim, ukoliko se ovi stavovi više ne mogu izreći bez cenzure, onda vlada gubi pravo da demokratski zastupa interese svojih građana. Građanska i politička prava ponekad se zovu *prava prve generacije*.

Ekonomska, socijalna i kulturna prava

Socijalna i ekonomska prava čine prava na hranu i zdravlje, na odgovarajući životni standard, na jednaku plaću za jednak rad, na socijalnu sigurnost, na rad, na štrajk, na stanovanje, na obrazovanje i učešće u kulturnom životu. Ekonomska prava nalažu državi da nešto radi ili osigura ako pojedinci to ne mogu osigurati sami sebi, ako su nezaposleni ili hendikepirani. Ova prava trebaju osigurati da svaki čovjek bude opskrbljen najmanje osnovnim stvarima da bi mogao preživjeti.

Međutim, ovim pravima pripada i pravo svakog čovjeka na obrazovanje. Polazeći od toga da životu dostojanstvenom čovjeka pripada nešto više od toga da nije gladan, onda je neophodno za svakoga stvoriti polaznu osnovu sa koje će nešto moći postići. Ekonomska i socijalna prava ponekad nazivaju *pravima druge generacije*. To su prava *usmjerena na sigurnost* - npr. pravo na rad; obrazovanje; prikladan životni standard; hranu; stanovanje i zdravstvenu zaštitu... Grupe ili *narodi* imaju pravo na kulturni, politički i ekonomski razvoj.

Prava treće generacije

Takozvana prava treće generacije tek se odnedavno ubrajaju u ljudska prava.¹ S jedne strane, ova prava su prava činjenica, koja ukazuje na to da ljudska prava nisu samo puka institucija, nego da se ona razvijaju i mijenjaju. A, sa druge strane, kroz ova prava se prepoznaju novi problemi koji ugrožavaju pravo na život svih ljudi, te stoga trebaju naći svoje mjesto u katalogu ljudskih prava. Ova prava se često definiraju kao *kolektivna prava*, jer je njihovo

¹ Ljudska prava o kojima će ovdje biti riječi prate mnoge kontroverze. Oslanjajući se na predloženu klasifikaciju ljudskih prava, prije svega na kriterij društvene potrebe, njih izdvajamo od građanskih, političkih, ekonomskih, kulturnih i socijalnih prava, uz sve navedene uvjetnosti. I pored toga što se ova prava često definiraju kao kolektivna, jer je njihovo uživanje prije svega moguće u zajednici s drugima, mnogi ih autori izdvajaju u posebnu grupu pod nazivom *prava solidarnosti*, iako je ovaj termin najrjeđe zastupljen u literaturi. Mnogo češće se koristi termin *prava treće generacije*.

uživanje moguće u zajednici s drugima. Neki ih nazivaju *pravima solidarnosti*, što je rijetko zastupljeno u literaturi. Više i češće se koristi termin *prava treće generacije*. Tu spada pravo na samoopredjeljenje naroda ili manjina, pravo na životnu okolinu, pravo na mir, na razvoj i upravljanje nacionalnim resursima.²

Pored prava na razvoj, koje bi trebalo pomoći smanjenju jaza koji vlada između bijede i bogatstva širom svijeta, u prava treće generacije ubrajaju se, prije svega, prava na zaštitu okoline. Ova prava imaju zadatak garantirati da prirodni životni prostor čovjeka neće biti previše oštećen, ili, čak, potpuno uništen. Narednim generacijama valja ostaviti čistu prirodu i prirodna dobra koja će im koristiti. Od konferencije na vrhu o zaštiti okoline održane u Riju 1992. godine, prava kao što je ljudsko pravo na zdravu okolinu sve više dobijaju na značaju, naročito kod mladih generacija. Dakle, ljudska prava nisu ustanovljena jednom za sva vremena, već su dovoljno fleksibilna i reagiraju na nove izazove, kao što su globalni problemi zaštite okoline.

Prava iz dvije posljednje grupe - često nazivana i *solidarna prava* - nisu sporna. Kvalitativno se razlikuju od ostalih, koja se mogu uvijek i svuda održati. Nakon sloma komunističkih režima smanjile su se ideološki preoštire kontroverze u vezi s ljudskim pravima. U prvi plan u svjetskom kontekstu došle su nove kontroverze, kao što je pitanje novih, kolektivnih kategorija ljudskih prava i pitanje univerzalne obavezanosti ljudskim pravima, s obzirom na raznolikost svjetskih kultura. Predstavnici južne hemisfere, odnosno nerazvijenih zemalja, ali i napredni pobornici ljudskih prava sa sjevera, pokušavaju ubaciti tzv. *solidarna prava* u pojam ljudskih prava, u koja spadaju: *pravo na mir, pravo na razvoj i pravo na čistu okolinu*. Načelo solidarnosti pominje Afrička povelja, kako povodom odnosa među državama tako i kao dužnost pojedinca da jača društvenu i nacionalnu solidarnost, posebno kada je (ona) ugrožena (čl. 23. i 29).³

Prema tome, *prava treće generacije* su:

- pravo na ravnopravnost naroda,
- pravo na samoopredjeljenje,

² Vojin Dimitrijević i Milan Paunović, u saradnji s Vladimirom Đerićem, *Ljudska prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1998., str. 412-419

³ Banjul-povelja o ljudskim pravima i pravima naroda, od 27. juna 1981. godine, koju je usvojila Organizacija afričkog jedinstva (OAU)

- pravo manjina,
- pravo na upravljanje nacionalnim resursima,
- pravo na razvoj,
- pravo na mir, i
- pravo na zdravu okolinu.

Svim pravima pripojen je važan princip - ***da u postojećim pravima ljudi ne smiju biti diskriminirani*** na osnovu spola, rase, vjere ili uvjerenja, odnosno da je zabranjen svaki oblik diskriminacije.⁴

Mnogi su osporavali ova prava. Međutim, ona su ušla u nekoliko međunarodnih ugovora, koji su stupili na snagu i moraju se primjenjivati.

Prava treće generacije, a tu smo svrstali i prava solidarnosti, jesu tzv. proklamirana prava, odnosno prava koja se još uvijek ne mogu efikasno vršiti. To nije dovoljno da bi se tvrdilo kako ona nisu ljudska prava. Do prije nekoliko desetina godina nije bila moguća ni međunarodna zaštita klasičnih ljudskih prava, a jedva gdje su postojali instrumenti unutrašnje zaštite. I danas dobar dio čovječanstva nema na raspolaganju sredstva za njihovu efikasnu zaštitu. Međutim, to nije razlog da se osporava njihov pravni karakter i značaj. Nadati se da će se za kolektivna prava, pa i prava solidarnosti, odnosno prava *treće generacije*, moći uspostaviti uspješni mehanizmi primjene i zaštite na unutrašnjem i na međunarodnom planu.

Pravo na mir i međunarodnu sigurnost

Ratovi spadaju u najteži oblik sukoba koje poznaje društvo. U odnosu na posljedice, to je najveći i najtragičniji društveni konflikt. Posljedice ratova se reflektiraju na sve sfere društva i ljudskog života.

Osnovu savremenog međunarodnog prava predstavlja načelo zabrane rata i upotrebe nasilnih sredstava u rješavanju međunarodnih sporova. Na ovoj premisi zasnovan je i cjelokupan sistem kolektivne sigurnosti Ujedinjenih nacija. Međutim, kada se

⁴ Riječ *diskriminacija* (od lat. *diskriminare* - odvajati praviti razliku), znači *razlikovanje*, a u pravu je dobila negativno značenje *nedozvoljenog razlikovanja*. U oblasti ljudskih prava diskriminacija predstavlja razlikovanje u pogledu posjedovanja i obima prava, koje nije dozvoljeno zbog osnova i načina razlikovanja. To je različito tretiranje ljudi i stavljanje jednih u gori položaj u odnosu na druge.

postavi pitanje prava na mir kao ljudskog prava, koje neki pojedinac ili kolektivitet treba da ostvari, nastaju komplikacije. Razlozi za to, ma kako nehumani, ipak su lahko uočljivi. Mir kao globalno stanje, mnogo manje nego neka druga globalna stanja stvari (identitet naroda, upravljanje narodnim bogatstvom), zavisi od individualnih i grupnih nastojanja, pa izgleda nepodoban pokušaj da se zahtjev za mirom formulira kao pravo pojedinca ili kolektiviteta. Prvi međunarodni dokument, koji je samo naznačio ovo pravo, predstavlja Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima od 10. decembra 1948. godine.⁵ Ona definiše prava koja pripadaju svima nama, proklamira *zajednički standard koji trebaju postići svi ljudi i narodi*: “Svako ima pravo na društveni i međunarodni poredak u kojem prava i slobode objavljeni u ovoj Deklaraciji mogu biti potpuno ostvareni.”⁶

Pravo na mir se izričito ne spominje, ali je jasno da se sva nabrojana prava iz Univerzalne deklaracije ne mogu ostvariti ako njega nema. A nosilac ovoga prava je svaki pojedinac u međunarodnoj zajednici. Pravo na mir i sigurnost je po prvi put izričito definirano, ali kao pravo naroda, u Afričkoj povelji:

“Svi narodi imaju pravo na unutrašnji i međunarodni mir i bezbednost. Načela solidarnosti i prijateljskih odnosa koja se podrazumevaju u Povelji Ujedinjenih nacija i potvrđuju u Povelji Organizacije afričkog jedinstva, uređivaće odnose između država.” (čl. 23. st. 1)

Vrlo precizno, ali neobavezujućim rezolucijama UN, pravo na mir proklamirano je i kao pravo naroda i kao pravo pojedinca. Tu se ono afirmira i kao prirodno pravo čovjeka, ali se spor oko toga ko je subjekt toga prava time dodatno komplicira. Ovo pravo ima veliki značaj za održavanje međunarodnog i unutrašnjeg mira, bez koga nema punog uživanja svih ljudskih prava. Zato ovo pravo treba gledati u sklopu s međunarodnim krivičnim pravom, gde je gonjenje za zločine protiv mira dobilo svoju punu afirmaciju na Nirnberškom procesu 1946. godine, na kojem je suđeno ključnim ličnostima Trećeg rajha, zatim na Tokijskom procesu, od 1946. do 1948. godine, na kojem je suđeno japanskim ratnim zločincima, te

⁵ **Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima** usvojena je na zasjedanju Generalne skupštine Ujedinjenih naroda, 10. decembra 1948. godine. To je **Opća deklaracija o pravima čovjeka**.

⁶ Opća deklaracija o pravima čovjeka, član 28, u knjizi: *Čitanka ljudskih prava*, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2001., str.408.

na *Međunarodnom sudu za gonjenje osoba odgovornih za ozbiljne povrede međunarodnog humanitarnog prava počinjene na prostoru SFRJ od 1991.godine*. Ovaj sud je uspostavljen 25. maja 1993. godine, Rezolucijom br. 827, pozivom na poglavlje VII Povelje UN, po kome je moguća i upotreba oružane sile da bi se ostvario mandat Suda, čije je sjedište u Hagu.⁷ Pred ovim sudom se našlo kompletno ratno vojno i političko rukovodstvo bivše SFRJ i Republike Srpske.

Moderni svijet opterećen je ekonomskim i socijalnim krizama, borbom protiv terorizma, ogromnom razlikom između bogatih i siromašnih, i pod stalnom je prijetnjom ratnih sukoba. Zato se javljaju razne asocijacije čije je osnovno geslo borba za mir, a svoju djelatnost vrše preko kulture i kulturnih institucija, preko nauke i obrazovanja, organiziranjem humanitarnih aktivnosti... Razvijeni su različiti mirovni pokreti, organizacije, institucije, koji teže uspostavljanju stanja bez nasilja i upotrebe sile. Oni su sastavni dio borbe za ostvarenje pravednijeg i humanijeg društva. Međutim, postojanjem raznovrsnih organizacija, pokreta, udruženja i inicijativa, nažalost, nisu otklonjene opasnosti od rata.

Pravo na zdravu životnu okolinu

Životna okolina je sve ono što okružuje čovjeka, a to su: voda, zrak, tlo, vegetacija i živi svijet. Ekologija kao nauka uči nas da je u živoj prirodi sve povezano, da biosfera i ekosistemi funkcioniraju po strogo određenim ekološkim i biološkim zakonitostima. U svojoj egzistenciji čovjek zavisi od poštivanja tih zakonitosti i ravnoteže. Odgovornost za održavanje ravnoteže u prirodi snose sadašnje i buduće generacije. Ovo je jedno od *prava treće generacije*, koje je u posljednje vrijeme mnogo dobilo na značaju. Razvojem masovnih sredstava komuniciranja postalo je vidljivo sve veće zagađivanje planete Zemlje, izazvano nekontroliranim tehnološkim razvojem. Ekološke katastrofe koje su potresle čovječanstvo, kao što je bio Černobil,⁸ pokazale su da bez zdrave životne okoline nema uživanja ni drugih ljudskih prava, posebno prava na život, prava na zdravlje i prava na sigurnost.

⁷ Međunarodni sud za ratne zločine na području bivše Jugoslavije, Hrvatski Helsinški odbor za ljudska prava i Hrvatski pravni centar, Zagreb, 1995., str.3-4

⁸ Havarija na nuklearnom reaktoru "Lenjin" u bivšem Sovjetskom Savezu, a sadašnjoj Ukrajini, bila je 26. aprila 1986. godine.

Zato se danas u ekonomski razvijenim zemljama ne može zamisliti nijedan moderan politički program koji kao jedan od ciljeva ne proglašava i borbu za zdravu životnu okolinu. Mnoge zemlje unijele su zaštitu ovoga prava u svoje ustave. Nažalost, i pored ovakvog interesa, od svih međunarodnih konvencija iz oblasti ljudskih prava, samo se u Afričkoj povelji i Protokolu uz Američku konvenciju iz 1988. godine ono izričito spominje. U Afričkoj povelji na slijedeći način je definirano: "Svi narodi imaju pravo na opšte povoljno stanje okoline koja pogoduje njihovom razvoju." (čl. 24)

Na univerzalnom planu, izuzev posrednih ukazivanja u Paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (npr. kada se, zahtjevom da države preduzmu adekvatne mjere za poboljšanje svih vidova industrijske higijene i higijene okoline, štiti pravo na fizičko i duševno zdravlje), nema odredaba ugovorne prirode kojima bi se štitilo ovo pravo.

Ovo ne znači da su Ujedinjene nacije ostale postrani u donošenju važnih dokumenata deklarativnog karaktera. Tako je i usvojena Deklaracija UN o čovjekovoj sredini (Štokholm, 1972.), koja afirmira ovo pravo kao ljudsko pravo: "Čovek ima osnovno pravo na slobodu, jednakost i adekvatne životne uslove, u sredini čiji kvalitet omogućava život u dostojanstvu i blagostanju, i obavezu da štiti i poboljšava tu sredinu za sadašnje i buduće generacije. Ljudi se nalaze u središtu nastojanja da se ostvari trajan razvoj. Oni imaju pravo na zdrav i produktivan život u skladu sa prirodom." (Princip 1)⁹

Ovo pravo je individualnog karaktera i moći će se štititi i na univerzalnom planu kada se stvori odgovarajući međunarodni mehanizam. Afrička povelja, koja ovo pravo vidi kao kolektivno pravo naroda, odražava aktuelne i historijske probleme afričke civilizacije, koja, očigledno, zdravoj okolini ne pridaje egzistencijalnu ulogu kao individualnom ljudskom pravu.

Da je ono individualnog karaktera potvrđuje i praksa Suda Evropske unije u Luksemburgu, koji je strogo poštovao načelo iz Ugovora o Evropskoj uniji (Mastriht, 1992.), da ekološka šteta treba biti ispravljena na izvoru zagađenja i na načelu da štetu plaća zagađivač, u skladu sa ciljem koji je pred Uniju postavljen, a on je očuvanje, zaštita i poboljšanje kvaliteta životne sredine.

⁹ Povelja iz Rija o čovjekovoj okolini i razvoju 1992. godine (Deklaracija iz Rija)

Pravo na razvoj

Ovo je jedno od prava solidarnosti, čija je pravna priroda najviše osporavana, pošto se pojedinac samo posredno mogao nazrijeti kao njegov nosilac. S druge strane, jasno je da je međunarodna ekonomska situacija u svijetu teška i nepovoljna za siromašne i nerazvijene države. Jaz između nerazvijenih zemalja Juga i visokoindustrializiranih zemalja Sjevera sve je veći. Takvo stanje u svjetskoj ekonomiji stanovnicima nerazvijenih zemalja onemogućava uživanje ne samo ekonomskih, socijalnih i kulturnih, nego i političkih i građanskih prava. Solidarnost s takvim zemljama, kao i osiguravanje povoljnijih ekonomskih uvjeta za njihov razvoj, učinit će dostupnim ljudska prava svim stanovnicima planete Zemlje.

Još ne postoji formulacija prava na razvoj, koja bi razradila prirodu ovoga prava u sklopu ostalih ljudskih prava. Jedini međunarodni ugovor koji proklamira ovo pravo, kao, uostalom, i najveći broj prava solidarnosti, predstavlja Afrička povelja u članu 22:

1. “Svi narodi imaju pravo na ekonomski, socijalni i kulturni razvoj uz dužno uživanje njihove slobode identiteta i u jednakom uživanju zajedničke baštine čovečanstva.”

2. “Države imaju dužnost da pojedinačno ili kolektivno osiguraju uživanje prava na razvoj.”

Ovako definirano, kao kolektivno pravo naroda, ono se suočava s problemima koji prate ovaj tip prava kada su u pitanju njihova zaštita i implementacija. Sada ono ima više politički značaj. S druge strane, država je ipak obavezna da preduzme sve mjere kako bi se ovo pravo ostvarilo. Države to čine u skladu s njihovim mogućnostima, ali su, isto tako, poznati slučajevi akumuliranja društvenog bogatstva u rukama malog broja ljudi bliskih autoritarnim režimima ili diktaturama, sve u ime ostvarivanja prava kompletnog naroda na razvoj. Najbogatiji pojedinci ili velike svjetske firme postaju bogatiji od malih i siromašnih država. Ne postoji neka granica za lično bogatstvo.

Pravo na upravljanje nacionalnim resursima

Ovo pravo se može posmatrati i kao sastavni dio prava na samoopredjeljenje naroda, odnosno kao ekonomski vid prava na samoopredjeljenje. Ovakvo stanovište brani se time što narod, bez kontrole nad svojim nacionalnim resursima i bogatstvom, teško

može slobodno odlučivati o svom političkom statusu. Uostalom, i oba pakta o ljudskim pravima, u okviru prava na samoopredjeljenje, garantiraju svim narodima slobodno raspolaganje njihovim prirodnim bogatstvima i izvorima.

Ipak, iz već pomenutih razloga, Afrička povelja (čl. 21) i ovo pravo proklamira kao nezavisno ljudsko pravo, kolektivne prirode, te utvrđuje slijedeća temeljna ovlašćenja koja ulaze u njegovu sadržinu: svi narodi slobodno i neotuđivo raspolažu svojim nacionalnim resursima u svom isključivom interesu; ako se u te resurse bude zahvatalo, narod ima pravo na zakonitu nadoknadu i adekvatnu kompenzaciju; obaveza država potpisnica Povelje je da uklone sve oblike strane ekonomske eksploatacije, posebno one koje vrše međunarodni monopoli, kako bi se omogućilo narodima da potpuno uživaju u prednostima njihovih nacionalnih resursa.

Ovako koncipirano pravo podstaklo je rasprave koje inače prate *prava treće generacije*. Spor je dobio elemente ekonomsko-političkog karaktera. Zemlje u razvoju namjeravale su da ovo pravo upotrijebe kao argument kojim će se opravdati jednostrani raskid za njih nepovoljnih ugovora i nacionalizaciju imovine stranaca, dok su razvijene zemlje nastojale da spriječe pretvaranje ovog političkog zahtjeva u pravo, kako bi ostvarile svoje ciljeve dominacije.

Ovako suprotstavljena gledišta moraju se staviti pod lupu prava na mirno uživanje imovine. Narodima koji su prošli kolonijalno iskustvo pozivanje na ovakvo pravo bilo je neophodno da bi, pored političke, stekli i ekonomsku nezavisnost i da bi se razvili u moderne i savremene države.

Pravo na upravljanje sopstvenim prirodnim bogatstvima i izvorima ograničeno je obavezama koje proizilaze iz međunarodne privredne saradnje, zasnovane na načelu uzajamne koristi i međunarodnom pravu. Sve odredbe međunarodnih ugovora koje se tiču ovoga prava predstavljaju modernu verziju tradicionalne doktrine o teritorijalnom suverenitetu.

Možemo reći da se osnovna i ljudska prava ne razlikuju *sadržajno*, nego da je razlika mnogo veća u *formalnom* području. Osnovna prava su prava koja svaka država garantira svojim građanima i prava koja su sadržana u ustavima pojedinih država. Po osnovu njih građanin se može obratiti sudu. Ljudska prava su u izvjesnoj mjeri osnovna ideja koja leži iza osnovnih prava. Do sredine prošlog vijeka u njima se izražavao moralni zahtjev na prava definirana državnim redom. Dakle, ljudska prava su prirodna prava. Općom poveljom o ljudskim pravima putem Ujedinjenih

nacija filozofska ideja se pokušava konkretizirati, a prava se pokušavaju smjestiti u svjetska mjerila, kao što je to urađeno sa osnovnim pravima na nacionalnom nivou.

Veza između demokratije i ljudskih prava

Između demokratije i ljudskih prava postoji bliska veza. U Univerzalnoj deklaraciji se kaže: “Volja naroda je osnova državne vlasti”,¹⁰ a to je jedan od ideala. Pored toga, prema Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, građanin ima pravo učestvovati u vođenju javnih poslova, direktno ili preko slobodno izabranih predstavnika, birati i biti izabran na pošteno provedenim izborima...¹¹ Ljudska prava u modernim demokratskim ustavima prihvaćena su kao elementarna, osnovna prava. Na to se nadovezuje pitanje, da li su demokratske strukture neophodni preduvjeti za provođenje i realizaciju ljudskih prava i dostojanstva čovjeka? Ili, obrnuto, moglo bi se postaviti pitanje: da li je uopće moguća demokratska država bez ostvarenja ljudskih prava i dostojanstva čovjeka? Među najznačajnije korake učinjene u međunarodnim odnosima od kraja hladnog rata spada priznanje međuzavisnosti između ideje univerzalnih ljudskih prava i demokratske vladavine. Zemlje u razvoju učinile su značajan korak općim prihvatanjem da poštivanje ljudskih prava i demokratska vladavina predstavljaju osnovu za razvoj.

Ideološki su stavovi da su građanska i politička prava rezultat zapadnog naslijeđa i liberalne političke tradicije kao **prava prve generacije**. **Prava druge generacije** kao ekonomska, socijalna i kulturna prava rezultat su ljevičarskog pokreta i lijevih strujanja u Zapadnoj Evropi. Međutim, **prava treće generacije**, kao kolektivna prava, ili prava naroda, pod snažnim su utjecajem zemalja Trećeg svijeta.¹²

U filozofskom smislu, može se pitati - do koje mjere se ljudskim pravima, kao globalnom ideologijom, može izjednačiti svijet a da se zbog religijskih, kulturnih, socijalnih i političkih tradicija njegovih različitih dijelova on ne pretvori u svoju

¹⁰ Opća deklaracija o pravima čovjeka, član 21, u knjizi: *Čitanka ljudskih prava*, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2001., str. 408.

¹¹ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 25, u knjizi: *Čitanka ljudskih prava*, n. dj., str. 418.

¹² Jasna Bakšić-Muftić, *Sistem ljudskih prava*, n.dj., str.178.

suprotnost i ideološko nasilje. Ljudska prava, kao globalna ideologija 20. vijeka, imaju šansu da iz oblasti ideoloških sukobljavanja pređu u prostor približavanja, razumijevanja, tolerancije i dijaloga.

Kada kažemo da neka osoba ima ljudska prava, istodobno kažemo da drugi ljudi imaju ljudsku odgovornost. Svaka osoba ima odgovornost poštivati neotuđivo ljudsko dostojanstvo drugih. Naša prava prestaju kad ugrožavamo prava drugih. To je neka nevidljiva granica koju ne bismo smjeli prelaziti.

Kako god razvrstali ljudska prava, ona su jedna cjelina i sva su jednako važna kao dio te cjeline. Ako je jedno pravo ugroženo, onda su sva prava ugrožena.

Zaključak

Ljudska prava su baština svih ljudi. Nekad su se priznavala samo prirodna prava: pravo na život, slobodu i imovinu. Gledano kroz historiju, ljudska prava su se razvijala i širila, zahvatajući sve aspekte ljudskog života i rada.

Postoje različite podjele ljudskih prava. Dijeje ih na individualna i kolektivna. Prema nastanku, dijeje ih na: ***prava prve generacije***, ***prava druge generacije*** i ***prava treće generacije***. Ona se još dijeje na: lična prava, politička i civilna prava, socijalna, ekonomska i kulturna prava, te prava treće generacije ili solidarna prava. Kako god razvrstali ljudska prava, ona su jedna cjelina i sva su jednako važna kao dio te cjeline. Ako je jedno pravo ugroženo, onda su sva prava ugrožena.

Ljudska prava nisu ustanovljena jednom za sva vremena, već su dovoljno fleksibilna i reagiraju na nove izazove, kao što su to globalni problemi zaštite okoline. Ona su izašla iz okvira nacionalnih država i postala su međunarodni problem. Nakon standardizacije kroz Univerzalnu povelju i ostale međunarodne akte, ostaje da sve države svijeta primijene te standarde. Čak i kritičari koji ih osporavaju rado bi ih koristili. Ljudska prava su postala civilizacijska vrijednost i baština čovječanstva.

Od Konferencije o održivom razvoju iz Rija, održane 1992. godine, ljudsko pravo na zdravu okolinu sve više dobija na značaju. Savremeni evropski i svjetski trendovi danas u područje zaštite ljudskih prava, osim ličnih, političkih ili civilnih, socijalnih ili ekonomskih prava, uključuju i tzv. ***prava treće generacije***. Ova posljednja, ili četvrta grupa ljudskih prava, tek se odnedavno ubraja

u ljudska prava. Ovom četvrtom grupom ljudskih prava, ili *pravima treće generacije*, prepoznati su i verificirani novi problemi koji ugrožavaju pravo na život svih ljudi. To su kolektivna prava, tj. prava naroda, i pod snažnim su utjecajem nerazvijenog svijeta. Ona obuhvataju: *pravo na ravnopravnost naroda, pravo na samoopredjeljenje, pravo manjina, pravo na upravljanje nacionalnim resursima, pravo na razvoj, pravo na mir i pravo na zdravu okolinu*. Osim prava na razvoj, koje treba pomoći smanjenju razlika između bogatih i siromašnih u svijetu, ovdje se ubraja se i pravo na zaštitu okoline. Ova grupa prava još uvijek se ne može efikasno vršiti.

Očekivati je da će se za sva ljudska prava naći efikasni mehanizmi primjene i zaštite na unutrašnjem i međunarodnom planu, na dobrobit cjelokupnog čovječanstva.

LITERATURA

- Vojin Dimitrijević i Milan Paunović, u saradnji s Vladimirom Đerićem, *Ljudska prava*, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 1998., str. 412-419.
- *Čitanka ljudskih prava*, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2001.
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 25, u knjizi: *Čitanka ljudskih prava*, n. dj., str. 418.
- Jasna Bakšić-Muftić, *Sistem ljudskih prava*, Fond otvoreno društvo, Pravni centar FOD BiH, Magistrat, Sarajevo, 2002.
- Jovan Đuković, *Zaštita životne okoline*, “Svjetlost”, Sarajevo, 1990.
- *Međunarodni dokumenti iz oblasti ljudskih prava*, dio 1 i 2, Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 1995.
- Ćazim Sadiković, *Evropsko pravo ljudskih prava*, “Magistrat”, Sarajevo, 2001.
- *Uvod u ljudska prava*, (urednici Enver Đuliman i Gunnar M. Karlsen), Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2003.

WHAT TYPE OF HUMAN RIGHTS EXIST?

Summary

Human rights have become the heritage of human race. History is full off breaking human rights. The state and authorities should protect them, and the citizens should know to fight for their rights. Human rights are often devided on individual and group ones, then on: the rights of the first generation , the rights of the second generation and the rights of the third generation. They are mostly devided on four groups:

- personal rights;
- political and civil rights;
- social, economic and cultural rights and
- the rights of the third generation or social rights.

Regardless of devision, they form one entirety and each one has the some importance as a part of entirety or human rights is imperilled then all the rights are imperilled. Solidary rights or the rightsof the third generation are also group rights, or public rights and they are under powerful influence of undeveloped world. The rights of the third generation are consisted of: right on the equality among the people, the right on self-determination, the right on minority, the right on managing with national resources, the right on development , the right on piece and the right on healthy environment. This group of rights cannot be still successfully realised. It is expected that ellective mechanisms of application and protection of all human rights will be found in local and international plan.